

Copleston
FELSEFE TARİHİ

ÖN-SOKRATİKLER VE
Sokrates

YUNAN VE ROMA FELSEFESİ / CİLT 1 BÖLÜM 1A

idea

COPLESTON FELSEFE TARİHİ
ÖN-SOKRATİKLER VE SOKRATES

FELSEFE TARİHİ

CİLT 1
YUNAN VE ROMA FELSEFESİ
Bölüm 1a

Ön-Sokratikler ve Sokrates

Frederick Copleston

Çeviren
Aziz Yardımlı

İDEA • İSTANBUL

İdea Yayınevi
Şarap İskelesi Sk. 2/19, 34425 Karaköy, Beyoğlu — İstanbul
idea.yayinevi@gmail.com/www.ideayayinevi.com

Copyright © 1986, 2022 Aziz Yardımlı

İngilizce'de

A History of Philosophy: Volume I, Greece and Rome'da yayımlanmıştır

© The Newman Press, 1946

Felsefe Tarihi, Cilt 1, Bölüm 1a

Ön-Sokratikler ve Sokrates olarak ilk yayım İDEA, 1986

Tüm hakları saklıdır

Bu kitabın hiçbir bölümü yayınevinin

izni olmadan herhangi bir biçimde yeniden üretilemez

Printed in Türkiye

ISBN 978-975-397-009-9

e-kitap ISBN 978-975-397-205-5

İçindekiler

ANABÖLÜM BİR ÖN-SOKRATİK FELSEFE

* * *

BÖLÜM BİR BATI DÜŞÜNCESİNİN BEŞİĞİ: İYONYA — 9

- BÖLÜM İKİ
ÖNCÜLER: ERKEN İYONYA FELSEFECİLERİ
1. *Thales* 20
 2. *Anaximander* 23
 3. *Anaximenes* 25

BÖLÜM ÜÇ PİSAGORCU TOPLUM — 28

BÖLÜM DÖRT HERAKLEİTOS'UN 'SÖZ'Ü — 39

BÖLÜM BEŞ PARMENİDES'İN VE MELİSSOS'UN 'BİR'İ — 50

- BÖLÜM ALTI
ZENON'UN DİYALEKTİĞİ — 58
1. *Pisagorcucu Çoğulculuğa Karşı Tanıtlar* — 59
 2. *Pisagorcucu Uzay Öğretisine Karşı Uslamlamalar* — 60
 3. *Devimi İlgilendiren Uslamlamalar* — 61

BÖLÜM YEDİ AKRAGAS'LI EMPEDOKLES — 66

BÖLÜM SEKİZ ANAXAGORAS'IN İLERLEMESİ — 72

BÖLÜM DOKUZ
ATOMCULAR — 79

ANABÖLÜM İKİ
SOKRATES VE DÖNEMİ

* * *

BÖLÜM ON BİR
SOFİSTLER — 93

BÖLÜM ON İKİ
KİMİ BİREYSEL SOFİSTLER

1. *Protagoras* — 100
2. *Prodikus* — 105
3. *Hippias* — 107
4. *Gorgias* — 107
5. *Sofizm* — 110

BÖLÜM ON ÜÇ
SOKRATES

1. *Sokrates'in Yaşamının Erken Dönemi* — 111
2. *Sokrates Problemi* — 115
3. *Sokrates'in Felsefi Etkinliği* — 120
4. *Sokrates'in Yargılanması ve Ölümü* — 132

BÖLÜM ON DÖRT
KÜÇÜK SOKRATİK OKULLAR — 135

1. *Megara Okulu* — 136
2. *Elis-Eretria Okulu* — 137
3. *Erken Kinik Okul* — 138
4. *Kirenaik Okul* — 141

BÖLÜM ON BEŞ
ABDERALI DEMOKRİTOS — 145

- BU BÖLÜMDE KULLANILAN KISALTMALAR — 149
KISA BİR KAYNAKÇA — 151
KISA BİR SÖZLÜK — 153
DİZİN — 155

ANABÖLÜM BİR
ÖN-SOKRATİK FELSEFE

BÖLÜM BİR
BATI DÜŞÜNCESİNİN BEŞİĞİ: İYONYA

YUNAN FELSEFESİNİN doğum yeri Küçük Asya'nın kıyıları idi ve erken Yunan felsefecileri İyonyalılar idiler. Yunanistan'ın kendisi İÖ on birinci yüzyılda eski Ege kültürünü gömmüş olan Dor akınlarının sonucunda görelî bir kaos ve barbarlık durumunda iken, İyonya eski uygarlığın tinini korudu,¹ ve Homeros'un ait olduğu yer İyonya dünyası idi, üstelik Homerik şiirlerin yeni Akha aristokrasisinin koruyuculuğundan yararlanmış olmasına karşın. Homerik şiirler hiç kuşkusuz Yunan dünya görüşünün ve yaşam yolunun belli evrelerini açığa sermeleri ile büyük değer taşır, ve gelecek dönemlerin Yunanlıları üzerindeki eğitsel etkileri küçümsenmemelidir. Ama buna karşın felsefi bir çalışma oldukları söylenemez, çünkü şiirlerde yer alan yalıtılmış felsefi düşünceler dizgeselleştirilmiş olmaktan çok uzaktır ve bu bakımdan önemli ölçüde Hesiodos'un şiirlerinin de gerisinde kalırlar (Hesiodos Yunan anakarasının epik yazarı idi ve yapıtlarında kötümser bir tarih görüşünü, hayvanlar dünyasında yasanın hüküm sürmesi üzerine kanısını ve insanlar arasında türe için etik

¹"Yeni Yunan uygarlığı İyonya'da doğdu: Eski Ege kanının ve tininin özellikle onda yaşadığı İyonya yeni Yunanistan'ın öğretmeni oldu, ona basılı parayı ve harfleri, sanatı ve şiiri verdi, ve onun gemicileri, Fenikelileri önlerinden sürerek, onun yeni kültürünü o zamanlar dünyanın sonu sayılan yerlere taşıdılar." *Hall, Ancient History of the Near East*, s. 79.

tutkusunu dile getirdi). Herşeye karşın, Yunanistan'ın en büyük ozanının ve dizgesel felsefenin ilk başlangıçlarının her ikisinin de İyonya'ya ait olması anlamlıdır. Ama İyonya dehasının bu iki büyük ürünü, Homeros'un şiirleri ve İyonya evrenbilimi, birbirini doğrudan izlemedi; en azından, Homeros şiirlerinin yazarına, yazılışına ve tarih ya da tarihlerine ilişkin hangi görüş savunulursa savunulsun, yeterince açıktır ki bu şiirlerde yansıtılan toplum İyonya evrenbiliminin geliştiği dönemin toplumu değildi ve daha ilkel bir evreye ait idi. Yine, "iki" büyük epik şairden sonuncusu olan Hesiodos tarafından betimlenen toplum Yunan *Polisinin* toplumundan çok ayrıdır, çünkü ikisi arasında soylu aristokrasi erkinin çöküşü yer almıştı—bir çöküş ki Yunan anakarasında kent yaşamının özgür gelişimini olanaklı kıldı. Ne *İliad*'da betimlenen kahramanlık yaşamı, ne de Hesiodos'un şiirlerinde betimlenen toprak soyluluğunun egemenliği Yunan felsefesinin büyüdüğü ortam idi; tersine, erken Yunan felsefesi, doğal olarak bireylerin çalışması olmasına karşın, aynı zamanda Kent'in de ürünü idi ve belli bir düzeye dek yasanın egemenliğini ve Ön-Sokratiklerin evrenbilimlerinde dizgesel olarak bütün bir evrene genişlettikleri yasa anlayışını yansıtıyordu. Böylece bir anlamda Homeros'un tanrıları ve insanları yöneten bir enson yasa ya da yazgı ya da istenç anlayışı, Hesiodos'un evren tablosu ve moral istemleri, ve erken İyonya evrenbilimi arasında belli bir süreklilik vardır. Toplumsal yaşam yerleşiklik kazandığı zaman insanlar ussal düşünmeye dönebildiler, ve felsefenin çocukluk döneminde ilgilerini bütünüyle yönelttikleri şey ilkin bir bütün olarak Doğa oldu. Ruhsel bakış açısından beklenebilecek olan yalnızca budur.

Böylece, gerçi Yunan felsefesinin uygarlıkları geriye Yunanistan'ın tarih-öncesi dönemlerine dek giden bir ulusun ortasında doğduğu yadsınamayacak olsa da, erken Yunan felsefesi dediğimiz şeye yalnızca daha sonraki Yunan felsefesi ve anakaradaki Yunan düşünce ve kültürünün çiçeklenmesi ile ilişki içinde "erken" denebilir; Yunan gelişiminin önceki yüzyılları ile ilişkisi içinde, buna daha çok olgun bir uygarlığın meyvesi olarak bakılabilir ve bir yandan İyonya'nın büyüklük

döneminin kapanışını belirtirken öte yandan Helenik kültürün, özellikle Atina kültürünün görkemini müjdeliyordu.²

Erken Yunan felsefi düşüncesini eski İyonya uygarlığının en büyük ürünü olarak sunduk; ama anımsanmalıdır ki İyonya bir bakıma Batının ve Doğunun buluşma yerini oluşturur, öyle ki Yunan felsefesinin Doğunun etkileri ile mi doğduğu, örneğin Babil'den ya da Mısır'dan mı ödünç alındığı sorusu doğabilir. Bu görüş öne sürülmüş, ama terk edilmesi gerekmiştir. Yunan felsefecileri ve yazarları böyle birşeyden habersizdir—giderek Yunan dininin ve uygarlığının Mısır kökenleri konusundaki gözde kuramını ileri sürmeyi çok seven Herodotos bile böyle birşeyden söz etmez. Doğu-kökene kuramı başlıca İskenderiyeli yazarlara bağlıdır ve Hıristiyan savunmacılar tarafından onlardan üstlenilmiştir. Örneğin, Helenistik zamanların Mısırlıları mitlerini Yunan felsefesinin düşüncelerine göre yorumladılar, ve sonra mitlerinin Yunan felsefesinin kökeni olduğunu ileri sürdüler. Ama bu yalnızca İskenderiyeliler payına bir alegorikleştirme örneğidir ve Platon'un bilgeliğini Eski Ahit'ten türetmiş olduğu yolundaki Yahudi düşüncesinden daha nesnel bir değeri yoktur. Hiç kuşkusuz, Mısır düşüncesinin Yunanlılara *nasıl* iletilmiş olabileceğini açıklamada güçlükler olacaktır (tecimciler felsefi düşünceler iletmelerini bekleyeceğimiz türde insanlar değildir), ama, Burnet tarafından belirtildiği gibi, ilkin söz konusu ulusun gerçekte bir felsefe yaratmış olup olmadığı araştırılmadıkça, şu ya da bu Doğu halkının felsefi düşüncelerinin Yunanlılara iletebilmiş olup olmadığını incelemek gerçekte boşuna zaman yitirmek olacaktır.³ Mısırlıların iletecek bir felsefelerinin olduğu hiçbir zaman gösterilmiş değildir, ve Yunan felsefesinin Hindistan'dan ya da Çin'den geldiğini düşünmek söz konusu olamaz.⁴

²Julius Stenzel'in *Vortheoretische Metaphysik* dediği şey için bkz. Zeller, *Outlines*, Introd. s. 3; Burnet, *E.G.P.* Introd.; Überweg-Praechter, s. 28-31; Jaeger, *Paideia*; Stenzel, *Metaphysik des Altertums*, s. 14 vs., ve başkaları.

³*E.G.P.*, s. 17-18.

⁴"Nel sesto secolo A.C. ci presenta, in Grecia, uno dei fenomeni meravigliosi della coltura umana. La Scuola di Mileto crea ricerca scientifica: e le linee fondamentali, stabilite in quei primi albori, si perpetuano attraverso le generazioni e i socoli." Aurelio Covotti, *Presocratici*, s. 31 (Napoli, 1934).

Ama irdelenmesi gereken daha öte bir nokta vardır. Yunan felsefesi matematiğe çok yakından bağlı idi, ve Yunanlıların matematiklerini Mısır'dan ve gökbilimlerini Babil'den türettikleri ileri sürülmüştür. Hiç kuşkusuz, Yunan matematiğinin Mısır'dan ve gökbiliminin Babil'den etkilenmiş olması bir olasılıktan daha çoğudur: Gerçekten de, Yunan bilimi ve felsefesi Doğu ile karşılıklı alış verişin en çok beklenebileceği bölgede gelişmeye başladı. Ama bu Yunan bilimsel matematiğinin Mısır'dan ya da gökbiliminin Babil'den *türediğini* söylemek ile aynı şey değildir. Ayrıntılı tartışmaları bir yana bırakırsak, Mısır matematiğinin kılğısal bir sonuç elde etmek için görgül, kaba ve hazır yöntemlerden oluşmuş olduğunu belirtmek yeterli olacaktır. Böylece Mısır geometrisi büyük ölçüde Nil nehrinin taşmasından sonra tarlaların sınırlarını yeniden belirlemede kullanılan kılğısal yöntemlerden oluşuyordu. Bilimsel geometri onlar tarafından değil, ama Yunanlılar tarafından geliştirildi. Benzer olarak, Babil gökbilimi bilicilik amacı ile yürütülüyordu ve herşeyden önce astroloji ya da yıldız falcılığı idi; ama Yunanlılar arasında bilimsel bir uğraş oldu. Böylece, Mısırlıların kılğısal bahçıvan-matematiğinin ve Babil yıldız falcılarının gökbilimsel gözlemlerinin Yunanlıları etkilediğini ve onlara ön gereçler sağladığını kabul etsek bile, bu durum ne olursa olsun Yunan dehasının özgünlüğünden hiçbirşey eksiltmeyecektir. Bilim ve Düşünce, yalnızca kılğısal hesaplamalardan ve astrolojinin bilgeliğinden ayrı olarak, Yunan dehasının sonucu idi ve ne Mısırlılardan ne de Babillilerden kaynaklandılar.

Yunanlılar o zaman Avrupa'nın tartışmasız özgün düşünürleri ve bilimcileri olarak dururlar.⁵ İlkin onlar bilgiyi kendi uğruna araştırdılar, ve bilgiyi bilimsel, özgür ve önyargısız bir tinde izlediler. Dahası, Yunan dininin karakterinden ötürü, bir dinadamları sınıfından özgür idiler—bir sınıf ki, sıkı sıkıya sarıldığı ve yalnızca az sayıda insana bildirilen kendine özgü

⁵Dr. Praechter'in belirttiği gibi (s. 27), Doğunun dinsel anlayışları, üstelik Yunanlılar tarafından üstlenilmiş olsalar bile, Yunan felsefesinin kendine özgü karakteristiğini, şeylerin özleri üzerine özgür kurguyu açıklamaz. Asıl Hint felsefesine gelince, Yunan felsefesinden daha önce ortaya çıkmış değildi.

güçlü gelenekleri ve usa dayanmayan öğretileri ile özgür bilimin gelişmesini engelleyebilirdi. Hegel kendi felsefe tarihinde Hint dini ile özdeş olması zemininde Hint felsefesine çok kısaca değinip geçer. Bir yandan felsefi *kavramların* bulunduğunu kabul ederken, bunların *düşünce* biçimini almadığını ama şiirsel ve simgesel biçimler altında anlatıldığını ileri sürer; ve bilgiyi kendi uğruna aramak yerine, din gibi, kılışal amaç olarak insanı yaşamın yanılısamalarından ve mutsuzluğundan kurtarmayı alırlar. Hint felsefesi hiç kuşkusuz Hegel'in zamanından bu yana Batı dünyasına arı felsefi yanlarında çok daha açık olarak sunulmuştur. Ve Hegel'in Hint felsefesi üzerine görüşü ile anlaşmayı kabul etmeksizin, onunla Yunan felsefesinin daha başından özgür bilim tını içinde izlenmiş *düşünce* olduğu konusunda anlaşmak olanaklıdır. Yunan felsefesi kimilerinde hem inanç hem de davranış düzlemlerinde dinin yerini alma eğiliminde olmuş olabilir; gene de bunun nedeni Yunan felsefesindeki herhangi bir mitolojik ya da gizemsel karakter olmaktan çok Yunan dininin yetersizliği olmuştur. (Hiç kuşkusuz burada "Mit" in Yunan düşüncesindeki yerini ve işlevini, ya da, örneğin Plotinus durumunda olduğu gibi, felsefenin belli zamanlarda dine geçme eğilimini önemsizleştirme gibi bir amaç söz konusu değildir. Gerçekten de, mit söz konusu olduğunda, "Yunan fizikçilerinin erken evrenbilimlerinde mit sel ve ussal öğeler henüz bölünmemiş bir birlik içerisinde iç içe geçiyordu." Bkz. Profesör Werner Jaeger, *Aristotle, Fundamentals of the History of His Development*, s. 377.)

Profesör Zeller Yunanlıların çevrelerindeki dünyaya bakmadaki yansızlıklarını vurgular—bir yansızlık ki, olgusallığı anlayışları ve soyutlama güçleri ile birleştiğinde, "onlara çok erken bir tarihte dinsel düşüncelerini gerçekte oldukları şey olarak, e.d. sanatsal bir imgelemin yaratıları olarak tanıma yeteneğini verdi."⁶ (Bu hiç kuşkusuz bütününde Yunan halkı için, felsefeci-olmayan çoğunluk için pek geçerli değildir.) Bilge İnsanların geleneksel bilgeliklerinin ve ozanların mitlelerinin yerinin İyonyalı evrenbilimcilerin yarı-bilimsel, yarı-felsefi

⁶*Outlines of the History of Greek Philosophy*, Edvard Zeller, 13'üncü basım, gözden geçiren Nestle, çev. L. R. Palmer, s. 2-3.

düşünce ve araştırmaları tarafından alındığı kıpıdan başlayarak, sanatın (en azından mantıksal olarak) felsefe tarafından izlendiği söylenebilir—felsefe ki Platon ve Aristoteles’te görkemli bir doruğa erişecek, ve sonunda Plotinus’ta mitolojide değil ama gizemcilikte aşıldığı yüksekliklere dek çıkacaktı. Gene de “mit”ten felsefeye keskin bir geçiş söz konusu değildi; giderek denebilir ki, örneğin Hesiodos’un tanrıların türeyişi üzerine anlatıları İyonya’da evrenin türeyişi üzerine kurgusunda bir ardıl buldu, ve mitsel öge gelişmekte olan ussallaşma önünde gerilemesine karşın yitmedi. Gerçekten de, mit Yunan felsefesinde Sokrates sonrasında bile bulunur.

Yunan düşüncesinin görkemli başarısının beşiği İyonya idi; ve eğer İyonya Yunan felsefesinin beşiği ise, Miletus İyonya felsefesinin beşiği idi. Çünkü genellikle kabul edildiği gibi en erken İyonyalı felsefeci olan Thales Miletuslu idi. İyonya felsefecileri değişim, doğuş ve büyüme, çöküş ve ölüm olgularından derinden etkilendiler. Doğanın dışsal dünyasındaki İlkbahar ve Sonbahar, insan yaşamındaki çocukluk ve yaşlılık, varlığa-geliş ve yitip-gidiş—tüm bunlar evrenin açık ve kaçınılmaz olguları idi. Yunanlıların güneşin mutlu ve tasasız çocukları olduklarını, yalnızca kentlerde sütunlar altında gezinerek göz kamaştırıcı sanat yapıtlarını ya da atletlerinin başarılarını seyretmekle yetindiklerini sanmak büyük bir yanılgı olacaktır. Bu gezegen üzerindeki varoluşumuzun karanlık yanının derin bir bilincini taşıyorlar, çünkü güneşin ve sevincin arkatasarında insan yaşamının pekiniksizlik ve güvensizliğini, ölümün pekinliğini, geleceğin karanlığını görüyorlardı. “İnsan için en iyisi doğmamış ve güneşin ışığını hiç görmemiş olmaktı; ama, bir kez doğmuşsa (onun için ikinci en iyi) ölümün kapılarından olabildiğince hızla geçmekti,” der Theognis.⁷ Bu sözler bize Calderon’un (Schopenhauer için çok değerli olan) sözlerini anımsatır: “*El mayor delito del hombre, Es haber nacido.*” Ve Teognis’in sözleri Sofokles’in *Oedipus Kolonus*’ta adlı yapıtındaki sözlerinde yeniden yankılanır: “Doğmamış olmak her tür hesabı aşar.”⁸

⁷425-7.

⁸1224.

Dahası, Yunanlıların hiç kuşkusuz kendi ılımlılık ideallerinin olmuş olmasına karşın, güç istenci tarafından sürekli olarak bundan uzaklaştırıldılar. Yunan kentlerinin kendi aralarında sürekli olarak savaşmaları, üstelik Yunan kültürünün en dinç günlerinde ve üstelik ortak bir düşmana karşı birleşmenin açıkça kendi çıkarlarına olduğu zaman bile bundan geri kalmamaları, kentlerde kimi kez hırslı bir oligarşın ya da demokrat bir demagogun önderlik ettiği sürekli ayaklanmalar, Yunan politik yaşamındaki pekçok kamu görevlisinin rüşvetçiliği— üstelik kentlerinin güvenlik ve onuru tehlikede iken bile—, tüm bunlar Yunanlılarda öylesine güçlü olan güç istencini belirtir. Yunanlı yetkinliğe, ne istediğini bilen ve onu elde etme yeteneğinde olan güçlü insan idealine hayrandı; *arete* [*erdem*] ile anladığı şey büyük ölçüde başarı kazanma yeteneği idi. Profesör De Burgh'un belirttiği gibi, "Yunanlı Napoleon'a üstün *areteli* bir insan olarak bakacaktı."⁹ Duyunçsuz bir güç istencinin çok açık sözlü, ya da daha doğrusu yüksek sesli bir tanımını görmek için Thukidides'in Atina ve Melos temsilcileri arasındaki bir görüşmeye ilişkin olarak verdiği raporu okumak yeterlidir. Atinalılar bildirir: "Ama sizler ve bizler gerçekten düşündüğümüzü söylemeli, yalnızca olanaklı olanı amaçlamalıyız, çünkü her ikimiz de biliyoruz ki insan sorunlarını tartışmada türe sorusu yalnızca zorunluğun baskısının eşit olduğu yerde girer, ve biliriz ki güçlüler alabildiklerini zorla alır, zayıflar vermek zorunda olduklarını teslim eder." Benzer olarak, ünlü sözlerde: "Çünkü Tanrılar söz konusu olduğunda inanır ve insanlar söz konusu olduğunda biliriz ki, doğalarının bir yasası ile nerede olursa olsun yönetebilir iseler yöneteceklerdir. Bu yasayı biz yapmadık, ve ona göre davrananlar ilkin bizler değiliz; onu yalnızca kalıt aldık ve tüm zamanlara kalıt bırakacağız, ve biliyoruz ki, siz ve tüm insanlık, eğer bizim kadar güçlü olsaydınız, bizim yaptığımız gibi yapardınız."¹⁰ Güç istencinin daha utanmasız bir kabulünü aramamız pek gerekli değildir, ve Thukidides Atina'nın davranışını onaylamadığı konusunda hiçbir belirti göstermez. Anımsatmalıyız ki, sonunda

⁹*The Legacy of the Ancient World*, s. 83, not 2.

¹⁰Benjamin Jowett'in Tucidides çevirisinden (Oxford Un. Press).

Melosluların teslim olmaları gerektiği zaman Atinalılar askerlik çağındakilerin tümünü öldürdüler, kadınları ve çocukları köleleştirdiler, adayı kendi göçmenleri ile kolonileştirdiler—ve tüm bunlar Atina'nın görkeminin ve sanatsal başarılarının doruğunda yer aldı.

Hubris kavramı güç istenci ile yakın bağıntı içinde durur. Çok ileri giden, Yazgının onun için belirlediğinden daha çoğu olmaya ve daha çoğunu almaya çabalayan insan kaçınılmaz olarak tanrısal kıskançlığı üzerine çekecek ve yıkıma uğrayacaktır. Dizginsiz bir kendini öne sürme kösnüsü tarafından ele geçirilmiş insan ya da ulus doğrudan doğruya pervasız bir kendine güven duygusuna ve böylece yok oluşa sürüklenir. Kör tutku öz-güveni besler ve aşırı kibirli bir öz-güven yıkımda sonlanır.

Yunan karakterinin bu yanını kavramak önemlidir: Platon'un "Güç Haktır" kuramını suçlaması o zaman çok daha dikkate değer olur. Hiç kuşkusuz, Nietzsche'nin değerlendirmelerine katılmasak bile, onun Yunan kültürü ve güç istenci arasındaki ilişkiyi görme konusundaki derinliğine ancak hayran olabiliriz. Açıktır ki Yunan kültürünün karanlık yanı biricik yanı olmaktan çok uzaktır. Eğer güç istencinin dürtüsü bir olgu ise, Yunan ılımlılık ve uyum ideali de bir olgudur. Yunan karakter ve kültürünün iki yanı olduğunu anlamamız gerekir: Bir ılımlılık ya da sanat yanı, Apollon ve Olimpos tanrılarının yanı olduğu gibi, bir de aşırılık ve dizginsizce kendini öne sürme yanı, Euripides'in *Bakhae*'sinde betimlendiği gibi Dionisios taşkınlıkları vardır. Yunan kültürünün parlak başarılarının altında kölelik uçurumunu gördüğümüz gibi, yine Olimpos dininin ve Olimpos sanatının düş-dünyası altında Dionisios taşkınlığının, kötümserliğin ve tüm biçimleri ile ölçülülükten yoksunluğun uçurumunu da görürüz. Herşey bir yana, Nietzsche'nin düşüncesinin esini ile bakarsak, Olimpos dininin çoğunda Dionisioscu Yunanlının payına öz-dayatımlı bir denetimin görülebileceğini düşünmek bütünüyle düşlemsel olmayabilir. Güç istenci tarafından kendini yok etmeye sürüklenerek, Yunanlı Olimpos'un düş-dünyasını yaratır—bir dünya ki, onda yaşayan tanrılar kıskançlık içinde insanın insansal çabanın sınırlarını geçip geçmediğini gözler. Yunanlı ruhunda kaynaşan güçlerin

sonunda ona yıkım getireceğinin bilincini böyle anlatır. (Bu yorum hiç kuşkusuz din tarihçisinin bilimsel bakış açısından Yunan Olimpos dininin kökeninin bir açıklaması olarak sunulmuş değildir; yalnızca bilinçsiz de olsa Yunanlının ruhunda işlemiş olabilecek ruhbilimsel etmenleri—eğer yeğlenirse, “Doğa”nın önlemlerini—ileri sürmek için amaçlanmıştır.)

Yine konuya dönelim. Yunanlının melankolik yanına karşın, değişimin, yaşamdan ölüme ve ölümden yaşama geçişin sonu gelmez sürecini algılayışı onu İyonyalı felsefecilerin kişiliğinde felsefenin bir başlangıcına götürmeye yardımcı oldu; çünkü bu bilge insanlar tüm değişim ve geçiciliğe karşın sürekli birşeyin olması gerektiğini gördüler. Niçin? Çünkü değişim birşeyden başka birşeydir. Birincil olan, kalıcı olan, değişik biçimler alan ve bu değişim sürecine nesne olan birşey olmalıdır. Değişim yalnızca bir karşıtlar çatışması olamaz; düşünen insanlar bu karşıtların arkasında birşeyin, birincil olan birşeyin olduğuna inanıyorlardı. İyonya felsefesi ya da evrenbilimi öyleyse başlıca tüm şeylerin bu ilkel ögesinin ya da *Urstoff*ünün¹¹ ne olduğunu saptama girişimidir—bir felsefeci bir öğeyi saptarken, bir başkası bir başka öğeyi saptamak üzere. Her felsefecinin kendi *Urstoffu* olarak saptadığı tikel öge, tümünün de bu Birlik düşüncesini taşımış olması olgusu denli önemli değildir. Aristotelesci anlamda değişim olgusu, devim olgusu onlara birlik kavramını düşündürdü, gerçi Aristoteles’in dediği gibi devimi açıklamamış olsalar da.

İyonyalılar *Urstoff*larının karakteri konusunda ayrı görüşler taşısalar da, tümü de onun özdeksel olduğunu savundu—Thales suyu, Anaximenes havayı, Herakleitos ateşi seçti. Tin ve özdek arasındaki karşıtlık henüz kavranmış değildi; öyle ki, *de facto* özdekçiler olsalar da—çünkü bir özdek biçimini birlik ilkesi ve tüm şeylerin ilkel gereci olarak saptadılar—, onları sözcüğe bizim verdiğimiz anlamda özdekçiler olarak adlandırmak oldukça güçtür. Tin ve özdek arasında açık bir ayrımın bulunduğunu düşünmeleri ve sonra da bunu

¹¹Almanca *Urstoff* [kök-gereç] sözcüğünün burada kullanılmasının biricik nedeni evrenin ilkel ögesi ya da gereci kavramını tek bir kısa sözcükte anlatmasıdır.

yadsımaları gibi birşey söz konusu değildir; ayırım konusunda bütünüyle bilinçsiz idiler, ya da en azından imlemlerini anlamıyorlardı.

Bu nedenle İyonya düşünürlerinin felsefeciler olmaktan çok özdeksel ve dışsal dünyayı açıklamaya çalışan ilkel bilim adamları olduklarını düşünme eğilimi doğabilir. Ama *duyuda* durup kalmadıkları, tersine görüngünün ötesine *düşünceye* geçtikleri anımsanabilir. *Urstoff* olarak saptanan ister su, ister hava, ister ateş olsun, bu hiç kuşkusuz *Urstoff* olarak, e.d. enson öge olarak *görünmeyen* birşeydir. Bunlardan herhangi birinin tüm şeylerin enson ögesi olduğu düşüncesine varabilmek için görüngü ve duyunun ötesine gitmek zorunludur. Ve onlar vargılarına bilimsel, deneysel bir yaklaşım yoluyla değil, ama kurgul us yoluyla vardılar: Konutlanan birlik gerçekten özdeksel bir birlik, ama düşünce tarafından konutlanan bir birliktir. Dahası, soyuttur—daha açık bir deyişle, görüngü verilerini soyutlar—, üstelik özdeksel bir birlik olsa bile. Buna göre belki de İyonya evrenbilimlerini *soyut özekçilik* örnekleri olarak adlandırabiliriz: Onlarda daha şimdiden ayırında birlik kavramını ve birliğe giriyor olarak ayırım kavramını ayırmsayabiliriz: Ve bu felsefi bir kavramdır. Bundan başka, İyonya düşünürleri evrende yasanın egemen olduğuna inanıyorlardı. Bireyin yaşamında *Hubris*, insan için haklı ve doğru olanın çiğnenmesi, ona arkasından yıkım getirir—dengenin yeniden ayarlanması; yine böyle, büyük evrenin bakış açısından, evrensel yasa hüküm sürer—bir dengeyin korunması ve kaos ve anarşinin önlenmesi. Bu bir yasa-yönetimli evren düşüncesi—bir evren ki yalnızca özencin ya da yasadız kendiliğindenliğin bir oyuncuğu değildir, yalnızca bir ögenin bir başkası üzerindeki yasadız ve “bencil” egemenliği için bir alan değildir—, bu evren anlayışı düşlemsel mitolojiye karşıt olarak bilimsel bir evrenbilimin temelini oluşturdu.

Bununla birlikte, başka bir bakış açısından diyebiliriz ki İyonyalılar için bilim ve felsefe henüz ayırdedilmemiştir. Erken İyonya düşünürleri ya da bilgeleri her tür bilimsel problemi, örneğin gökbilimsel olguları inceliyorlardı, ve bunlar felsefeden açık olarak ayrılmış değildi. Onlar Bilge İnsanlar idiler ki, denizcilik uğruna gökbilimsel gözlemlerde bulunabilir,

evrenin birincil ögesini bulmaya çalışabilir, mühendislik harikaları tasarlayabilirlerdi vb., ve tümünü de çeşitli etkinlikleri arasında herhangi bir açık ayırım yapmaya gerek görmeksizin yapabilirlerdi. Yalnızca *istorie* olarak bilinen o tarih ve coğrafya karışımı kendini felsefi-bilimsel etkinliklerden ayırmıştı—her zaman çok açıkça olmasa da. Gene de gerçek felsefi kavramlar ve gerçek kurgul yetenek bu bilgiler arasında ortaya çıktığı için, klasik Yunan felsefesinin gelişiminde bir evre oluşturdukları için, sanki zararsız mırıltıları ciddi bir ilgiye değmez çocuklar-mış gibi felsefe tarihinden dışlanamazlar. Avrupa felsefesinin ilk başlangıçları tarihçinin ilgisiz kalacağı bir sorun olamaz.

BÖLÜM İKİ
ÖNCÜLER:
ERKEN İYONYA FELSEFECİLERİ

1. Thales

FELSEFECİ ve kılışsal bilimcinin karışımı Miletuslu Thales'in durumunda çok açık olarak görünür. Thales'in Herodotos¹ tarafından Lidyalılar ve Medler arasındaki savaşın sonlarında görüldüğü bildirilen güneş tutulmasını önceden saptadığı söylenir. Şimdi biliyoruz ki gökbilimcilerin hesaplamalarına göre İÖ 585 yılının 28 Mayısında Küçük Asya'da görülmüş olması olası bir güneş tutulması olmuştur. Böylece, eğer Thales'e ilişkin öykü doğru ise, ve eğer önceden bildirdiği güneş tutulması 585'teki tutulma ise, o zaman Thales İÖ altıncı yüzyılın ilk yarısında yaşamış olmalıdır. İÖ 546/5'te Sardis'in düşüşünden kısa bir süre önce öldüğü söylenir. Thales'e yüklenen öteki bilimsel etkinlikler arasında bir takvimin hazırlanması ve Fenikelilere özgü bir uygulama olarak bir geminin yönünü Küçük Ayın yardımı ile belirleme yönteminin bulunuşu bilinir. Ona ilişkin kısa öyküleri Diogenes Laertius'un yapıtında Thales'in yaşamını anlatan bölümde okuyabiliriz. Yıldız-gözleminde bulunurken bir kuyuya ya da hendeğe düştüğü, ya da bir zeytin kılığını önceden görerek zeytinyağı üzerine tekellilik yapmış

¹*Hist.*, I, 74.

olduğu gibi öyküler belki de yalnızca bir Bilgeye kolayca yüklenilecek tipte öykülerdir.²

Metafizik'te Aristoteles Thales'e göre Dünyanın yukarıdan su üzerine bırakıldığını ileri sürer (görünürde onu yüzen düz bir disk olarak düşünüyordu). Ama en önemli nokta Thales'in tüm şeylerin birincil gerecini su olarak bildirmiş olması, aslında genel olarak Bir sorusunu getirmiş olmasıdır. Aristoteles Thales'i bu vargıya götüren şeyin gözlem olabileceğini düşünür. "Düşünceyi belki de tüm şeylerin besininin nem olduğunu, ve ısının kendisinin nemden yaratılıp onun tarafından diri tutulduğunu (ve kendisinden varoldukları öğenin tüm şeylerin tek ilkesi olduğunu) görerek çıkardı. Thales düşüncesini bu olgudan, ve tüm şeylerin tohumlarının nemli bir doğada olduğu ve suyun nemli şeylerin doğasının kökeni olduğu olgusundan çıkardı."³ Aristoteles, hiç kuşkusuz biraz çekinerek de olsa, Thales'in eski tanrıbilimlerden etkilendiğini de ileri sürer, çünkü bunlarda su—ozanların Stix'i olarak—tanrılar arasındaki yeminin nesnesi idi. Bu ne olursa olsun, açıktır ki buharlaşma olayı suyun nem ya da hava olabileceğini düşündürürken, donma olayı, eğer süreç daha ileri götürülecek olursa, suyun toprak olabileceğini düşündürülebilir. Herşey bir yana, bu erken düşünürün önemi Dünyanın enson doğası nedir sorusunu ortaya sürmüş olması olgusunda yatar—bu soruya edimsel olarak verdiği yanıtta ya da, ne olursa olsunlar, bu yanıtı verişinin altında yatan nedenlerde değil.

Aristoteles tarafından Thales'e yüklenen bir başka bildirim, tüm şeylerin tanrılar ile dolu olduğu, mıknaşın bir ruhunun olduğu çünkü demiri devindirdiği⁴ bildirimini pekinlik ile yorumlamak olanaksızdır. Bu bildirim bir dünya-ruhunun varoluşunu ileri sürdüğünü söylemek ve sonra bu dünya-ruhunu Tanrı⁵ ile ya da Platonik Demiurge⁶ ile özdeşleştirmek—sanki bu sonuncusu tüm şeyleri sudan oluşturmuş gibi—yorumlama

²Diog. Laert., *Felsefecilerin Yaşamları*, 1, 22-4.

³*Metafizik* (çev. J.A. Smith ve W.D. Ross).

⁴*De Anima*, A 5, 411 a 7; 2, 405 a 19.

⁵Aetius'ta, I, 7, XI (D. II A 23).

⁶Cicero: *De Nat.*, I, 10, 25 (D. a.g.y.).

özgürlüğünde çok ileri gitmek olacaktır. Thales'in öğretisine ilişkin biricik pekin ve gerçekten önemli nokta onun "şeyleri" tek bir birincil ve enson öğenin değişen biçimleri olarak düşünmüş olmasıdır. Bu öğeyi *su* olarak saptaması deyim yerindeyse onun ayırdedici tarihsel özelliğidir; ama ona ilk Yunan felsefecisi olma niteliğini kazandıran olgu ilk olarak onun Ayrımda Birlik kavramını kavramış olması (kavramı mantıksal düzlemde yalıtılmıyor olsa bile), ve, birlik düşüncesine sıkı sıkıya sarılırken, çokluğun açık türlülüğüne bir açıklama bulmaya çalışmasıdır. Felsefe doğal olarak görgül dünyadaki çokluğu, bunun varoluş ve doğasını anlamaya çalışır, ve bu bağlamda anlama felsefeci için temelde yatan bir birlik ya da ilk ilke bulmak demektir. Özdek ve tin arasındaki kökten ayırım açıkça ayırmsanmadıkça sorunun karmaşası kavranamaz: Bu ayırım ayırmsanmadan önce (ve aslında ayırmsanması üzerine bile, eğer "ayırmsanır ayırmsanmaz" sonra hemen yadsınırsa), sorunun safça çözümleri zorunlu olarak kendilerini ortaya süreceklerdir: Olgusallık özdeksel bir birlik olarak (Thales'in düşüncesinde olduğu gibi) ya da İdea olarak (belli modern felsefelerde olduğu gibi) düşünülecektir. Bir ve Çok sorununun karmaşasına doğru bir yaklaşım için olgusallığın özsel dereceleri ve varlığın andırımları öğretisi açıkça anlaşılmalı ve ikircimsiz olarak ileri sürülmelidir: Yoksa çoklunun varsıllığı yanlış ve az çok keyfi olarak tasarlanmış bir birliğe kurban edilecektir.

Mıknatısın canlı olması konusunda Aristoteles tarafından Thales'e yüklenen sözlerin ilkel bir animizmin can çekişmesini temsil ediyor olması gerçekten de olanaklıdır—bir görüş ki, canlı-düşlem kavramını (bir insanın düşlerde algılanan gölgesi eşlemini) insan-altı örgensel yaşama, giderek örgensel olmayan dünyanın güçlerine genişletmeye dek varır. Ama, durum bu olsa bile, bu geçmişin bir kalıntısından başka birşey değildir, çünkü Thales'te açıkça mitten bilim ve felsefeye geçişi görürüz, ve o Yunan felsefesinin bir başlatıcısı olarak geleneksel özgünlüğünü sürdürür.⁷

⁷ *Metaf.*, 983 b 18. ("... Thales, felsefenin bu kurucusu.")

2. Anaximander

Miletuslu bir başka felsefeci de Anaximander idi. Görünürde Thales'ten daha gençti, çünkü Theofrastus tarafından Thales'in bir "astı" olarak sözü edilir.⁸ Thales gibi Anaximander de kılın bilimsel problemler ile ilgilendi ve bir harita yapmış olmakla onurlandırılır—büyük olasılıkla Karadeniz'deki Miletuslu denizciler için. Başka birçok Yunan felsefecisi gibi o da politik yaşama katıldı, Apollonia'ya bir koloniye önderlik etti.

Anaximander kendi felsefi kuramları üzerine bir düzyazı çalışması yazdı. Bu çalışma Theofrastus'un zamanında elde bulunuyordu, ve Anaximander'in düşüncesine ilişkin değerli bilgileri Theofasrus'a borçluyuz. Thales gibi o da tüm şeylerin birincil ve enson ögesini aradı; ama bunun örneğin su gibi herhangi bir tikel özdek türü olamayacağına karar verdi, çünkü suyun ya da nemin kendisi "karşıtlar"dan biri idi ve açıklanması gereken şey bunların çatışmaları ve birbirlerinin sınırlarını aşmaları olgusu idi. Eğer değişim, doğum ve ölüm, gelişme ve çözülme olguları çatışmaya, bir ögenin öteki pahasına genişlemesine bağlı ise, o zaman—herşeyin gerçekte su olduğu varsayımı üzerine—niçin öteki ögelerin çoktandır suya soğrulmamış olduklarını anlamak güçtür. Anaximander bu nedenle birincil ögenin, *Urstoffun belirsiz olduğu düşünce*sine vardı. O karşıtlardan daha ilkelidir, çünkü bunlar ondan gelmişlerdir ve geriye ona geçerler.⁹

Bu birincil öge (*arkhe*) Anaximander tarafından—ve, Theofrastus'a göre, Anaximander ona bu adı veren ilk düşünürdü—özdeksel neden olarak adlandırıldı. "O ne sudur, ne de ögeler diye bilinen şeylerden biridir, ama onlardan ayrı ve sonsuz bir doğadır ki, göklerin ve içlerindeki dünyaların tümü ondan doğarlar." O *to apeiron*dur, sınırsız tözdür. "İlksiz-sonsuz ve yaşsız" olarak "tüm dünyaları kucaklar."¹⁰

Bir ögenin bir başkasının sınırını aşmaları şiirsel bir anlatımla haksızlık örnekleri olarak temsil edilir: Sıcak öge yazın ve soğuk

⁸ *Phys. Opin.* fr. 2 (D. 12 A 9). Krş. Y. Plut. *Strom.*, (D. 12 A. 10).

⁹ Fragman 1.

¹⁰Frag. 1-3.

öge kışın bir haksızlıkta bulunur. Belirli öğeler yine Belirsiz Sınırsıza soğrularak uğradıkları haksızlıkları giderirler.¹¹ Bu yasa kavramının insan yaşamından bir bütün olarak evrene genişletilmesinin bir örneğidir.

Sayısız olarak birarada-varolan bir dünyalar çokluğu vardır.¹² Her biri yok olabilir, ama bunların sınırsız bir sayısı aynı zamanda varoluşta bulunuyor görünür ve dünyalar ilksiz-sonsuz devim yoluyla varlık kazanır. “Ve buna ek olarak içinde göklerin ortaya çıktığı ilksiz-sonsuz bir devim vardı.”¹³ Bu ilksiz-sonsuz devim bir *apokrisis* ya da “eleme,” Platon’un *Timaeus*’unda sunulan Pisagorcu öğretide bulduğumuz yolda bir tür elekten geçirme olmuş görünür. Şeyler bir kez elendikten sonra, bildiğimiz gibi Dünya bir burgaç devimi ya da *dine* tarafından oluşturuldu—ağır öğeler, toprak ve su burgacın özeğinde kalırken, ateş çepere geri döndü ve hava arada kaldı. Toprak bir disk değil ama “bir sütunun kasnağı gibi” kısa bir silindirdir.¹⁴

Yaşam denizden gelir, ve hayvanların şimdiki şekilleri çevreye uyarlanma aracılığıyla evrimlenmiştir. Anaximander insanın kökenine ilişkin akıllıca bir tahminde bulunur. “Dahası, başlangıçta insanın başka bir türün hayvanlarından doğduğunu söyler, çünkü öteki hayvanlar kendileri için besini kolayca bulurken, yalnızca insan uzun bir emzirme dönemine gereksinir, öyle ki eğer başlangıçta şimdi olduğu gibi olmuş olsaydı hiçbir zaman sağ kalamazdı.”¹⁵ İnsanın geçiş evresinde nasıl sağ kaldığı—evrimciler için sürekli güçlük kaynağı—açıklanmadan bırakılır.

Anaximander’in öğretisi öyleyse Thales’in öğretisi üzerinde bir ilerlemeyi temsil eder. Birincil olarak herhangi bir belirli öğenin saptanmasının ötesine, tüm şeylere kaynak olan bir Belirsiz Sonsuz anlayışına geçer. Dahası, en azından dünyanın bu birincil öğeden *nastl* gelişmiş olduğu sorusunu yanıtlamaya yönelik bir girişimde bulunur.

¹¹Frag. 1.

¹²D. 12 A 17. *Simpl. Phys.*, 1121, 5: Aet. II, 1, 3: Cic. *De Nat. D.*, 1, 10 25: Aug. *C.D.*, viii, 2.

¹³Krş. Hippol., Ref., 16, 2 (D. 12 A 11).

¹⁴Frag. 5, Y. Plut. *Strom.*, 2 (D. 12 A 10).

¹⁵Yalancı Plut. *Strom.*, fr. 2 (D. 12 A 10).

3. Anaximenes

Miletus Okulunun üçüncü felsefecisi Anaximenes idi. Anaximander'den daha genç olmuş olmalıdır—hiç olmazsa Theophrastus onun Anaximander'in bir “ast”ı olduğunu söyler. Küçük bir fragmanı bize dek ulaşabilmiş bir kitap yazdı. Diogenes Laertius'a göre “arı, katıksız İyonik lehçede yazdı.”

Anaximenes'in öğretisi en azından ilk bakışta Anaximander tarafından ulaşılan evreye göre kesin bir gerileme olarak görünür, çünkü Anaximenes, *to apeiron* kuramından ayrılarak, belirli bir ögeyi *Urstoff* olarak saptamada Thales'i izler. Bu belirli öge su değil ama *Havadır*. Bu ona solunum olgusu tarafından düşündürülmüş olabilir, çünkü insan soluk aldığı sürece yaşar, ve kolaylıkla görünebilir ki hava yaşam ilkesidir. Gerçekte, Anaximenes insan ve genel olarak doğa arasına bir koşutluk getirir. “Tıpkı ruhumuzun hava olmakla bizi birarada tutması gibi, soluk ve hava da bütün dünyayı kuşatır.”¹⁶ Hava o zaman dünyanın *Urstoff*üdür ki, “olan, olmuş ve olacak şeyler, tanrılar ve tanrısal şeyler ondan doğarken, başka şeyler ise onun döllerinden gelir.”¹⁷

Ama açıktır ki tüm şeylerin havadan nasıl geldiğini açıklamada bir güçlük vardır, ve bu güçlüğü önerdiği çözümde ki Anaximenes bir dahilik belirtisi gösterir. Somut nesnelerin ilkel öğeden nasıl oluştuklarını açıklamak için sıkışma ve seyrelme kavramını getirir. Hava kendinde görünmezdir; ama sıkışma ve seyrelme süreçlerinde görünür olur, genişler ya da seyrelirken ateşe, ama sıkışırken yel, bulut, su, toprak ve son olarak taşlara dönüşür. Ve gerçekten de bu sıkışma ve seyrelme kavramı Anaximenes'in birincil öge olarak hava üzerinde durmasının bir başka nedenini düşündürür. Ona göre, hava seyreltiği zaman sıcaklığı artar ve ateşe doğru bir yatkinlik kazanır; oysa sıkıştıkça soğur ve katı nesnelere yönünde bir eğilime girer. Böylece hava ateşin kuşatıcı halkası ile bunun içerisindeki soğuk, nemli kütle arasında orta yolda durur, ve Anaximenes havayı bir tür ara nokta olarak görür. Bununla

¹⁶Frag. 2.

¹⁷Hippol. *Ref.*, 7 (D. 13 A 7).